

Archaeologiae = The Universe of History and Archaeology = Універсум історії та археології = Універсум истории и археологии. Дніпро, 2021. Т. 29. Вип. 2. С. 119–137.

5. Ортіс Ернандес Л.-А. Советско-кубинское сотрудничество в 70-е годы : автореф. дис. ... канд. ист. наук. М., 1984. 20 с.
6. Сліпак С. «Спасибі, компаньєро, Васілле». *Прапор юності*. 1983. 1 травня. С. 2.
7. Ткачук В. «Тут зустріли одностудців...». *Прапор юності*. 1985. 1 травня. С. 3.
8. Українсько-кубинські відносини. 6 травня 2020 р. *Офіційна сторінка Посольства України в республіці Куба*. URL: <https://cuba.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/ukrayino-kubinski-vidnosini>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-269-5-10>

Фролова В. С.,

*аспірантка кафедри всесвітньої історії
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

РАДЯНСЬКИЙ СОЦІАЛІЗМ У ВІЗІЯХ ЧЕХОСЛОВАЦЬКИХ ГОСТЕЙ УКРАЇНИ КІНЦЯ 1940-Х РР.

Період другої половини 1940-х рр. в історії чехословацько-радянських зв'язків розглядався в численних працях радянських і чехословацьких учених з відповідних методологічних засад, які жорстко регламентували дослідника. Певний поворот в оцінках цього періоду відбувається у працях кінця 1980-х рр., коли у Чехословаччині вже відбулася «оксамитова революція» [2; 10]. Принципове визначення України як залежного, але учасника міжнародних відносин під патронатом московського центру, дозволило сучасним історикам значно розширити уявлення про зміст відносин ЧСР та СРСР у повоєнні роки [1; 3]. Одним з питань, яке видається важливим для з'ясування ролі України у відносинах з Чехословаччиною, є участь республіканських органів влади у пропаганді радянської моделі для її нових «споживачів». У свою чергу, постає питання про те, наскільки ці «споживачі», пересічні чехи і словаки готові були жити за радянськими зразками?

Мета дослідження – розглянути деякі аспекти українсько-чехословацьких відносин другої половини 1940-х рр.: на підставі неопублікованих джерел – матеріалів фонду ЦК КПУ Центрального державного архіву громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ)

розкрити ставлення чехів і словаків до радянської/соціалістичної моделі та її перспектив у Чехословаччині.

Основою дослідження стали документи загальної частини фонду ЦК КПУ, які містять бесіди радянських референтів, працівників МЗС України, УТКЗЗ з представниками чехословацьких делегацій, які відвідували Україну протягом 1947–1949 рр. У цій доповіді викладені окремі тези, які стали результатом узагальнення проаналізованих джерел.

Однією з проблем, яку вирішувало радянське керівництво після завершення Другої світової війни – формування кола нових союзників у Східній та Центральній Європі. Чехословацька республіка після вигнання нацистів також стала полем боротьби між комуністами та партіями демократичного спрямування. Поряд з прагненням московського керівництва досягти політичної перемоги комуністів, у Чехословаччині розпочався процес формування соціалістичної моделі розвитку держави. «Будівництво соціалізму» за радянським зразком передбачало реалізацію так званого «ленінського плану»: проведення масштабної індустріалізації, колективізації сільського господарства та культурної революції. Для повоєнної Чехословаччини, однієї з найбільш розвинених в індустріальному плані країн Європи у довоєнний час, перший пункт цього плану, не був таким актуальним. У першу чергу йшлося про відродження економічного, промислового потенціалу держави. Більш складними напрямами «імплантації» соціалізму було проведення колективізації (у повоєнний період цей термін часто замінювали терміном «кооперація») та формування нового ідеологічного простору.

Вагому роль у пропаганді радянського способу життя відігравали візити гостей з Чехословаччини до СРСР, зокрема, до УРСР. Зважаючи на те, що Україна мала безпосередній кордон з Чехословаччиною, їй відводилася особлива роль у цьому процесі. Найбільша активність із прийому делегацій з ЧСР припадає на період 1947–1949 рр. Їх прийомом в Україні опікувалося Українське товариство культурних зв'язків з закордоном (УТКЗЗ) під контролем компартійних органів. Протягом вказаних років за попередніми підрахунками з ЧСР в Україну приїздили понад десять груп різного складу: громадські й політичні діячі, селяни й робітники, діячі культури. Своєрідний моніторинг їх настроїв та висловів, зафіксований у записках референтів та інших супроводжуючих осіб, став предметом безпосереднього аналізу.

Однією з перших повоєнних чехословацьких делегацій, яка відвідала Україну, Київ, стала делегація журналістів та письменників на чолі з Марією Масровою у 1947 р. Судячи із записаної про зустріч інформації, це коло електорату було найбільш складним для влади з

точки зору пропагандистського впливу. Наприклад, словацький письменник Смерк стосовно зустрічі з українськими письменниками в Союзі письменників, дорікнув радянським колегам, що під час зустрічі з ними більше говорили про політику, ніж про літературу «і це є пропаганда» [9, арк. 179]. Окремим складним питанням були відносини між чехами і словаками у делегації, що також ускладнювало спілкування з зарубіжними гостями.

Цікаві візії радянської моделі містять відомості про селянські делегації з ЧСР. Вони ставали особливим об'єктом впливу, і мали оцінити усі «переваги» життя радянського села. Для показу чехословацьким селянам, як і групам з інших країн «народної демократії», готували окремі колгоспи, у цілому всі маршрути були узгоджені, обумовлено межі «дозволеного». Гарна картинка життя й праці радянського/українського села мала вразити, що у цілому вдавалося. Так, про це вказав в доповідних секретарю ЦК КП(б)У один з супроводжуючих делегацію селян, яка відвідала Київ і Дніпропетровську область у 1949 р. Члени делегації захоплено оглядали колгоспи та «дивувались масштабам виробництва та сільського господарства, весь час не сходили з вуст слова вдячності товаришу Сталіну за допомогу Чехословаччині. Усі делегати одноголосно заявляли, що після приїзду додому вони будуть боротись за колгоспний устрій у себе в Чехословаччині» [4, арк. 101]. Проте, не обійшлося без прикрас: представник Міністерства сільського господарства України Степанов та його помічник Коровников випустили ситуацію з-під контролю і гості з Чехословаччини змогли поспілкуватися з «народом» на залізничній станції в Пологах Запорізької області: «Очевидно, що між ними та публікою відбувались абсолютно непотрібні розмови» [4, арк. 102]. Тобто можливостей почути невідредаговані промови та відповіді усіляко уникали, розуміючи загрозу розвіяти гарні враження від прикрашеної радянської дійсності. Саме прагнення ізолювати іноземців від реалій, вільного спілкування з населенням, обумовлювало тривоги керівників делегацій [4, арк. 103].

Велике враження на членів іншої селянської делегації, яка у листопаді 1949 р. відвідала Запорізьку та Дніпропетровську області, а також Київ, справила зустріч з М. Хрущовим, влаштований Міністром сільського господарства України урочистий обід у Маріїнському палаці [6, арк. 132]. Під час цього обіду трапилася подія, яку не залишилася не поміченою: голова чехословацької групи, депутат парламенту ЧСР Юзеф Борувко проголосив Чехословаччину сімнадцятою республікою СРСР. (На 1949 р. у складі СРСР було 16 республік: протягом 1940–1956 рр. існувала Карело-Фінська РСР, перетворена пізніше на автономну республіку). При цьому «Молодь на цю заяву реагувала

позитивно, але інша частина делегації була помітно збуджена та висловлювала обережні заперечення» [6, арк. 133]. Цей епізод також зафіксував завідувач протокольно-консульським відділом МЗС України: «Гост викликав серед більшості чехословацьких селян позитивну реакцію, вони посилено аплодували...». Але серед невеликої групи делегатів старшого віку пропозиція викликала реакцію негативну [7, арк. 135-136]. Тобто історія з Болгарією як «16-ою республікою СРСР» не є оригінальною, а такі радикальні ідеї, які пролунали на застіллі у Києві, можуть спонукати до роздумів про роль партійних еліт Чехословаччини у зближенні з СРСР, маніпулюванням такими заявами, які пізніше пролунають від партійного керівництва Болгарії.

В іншому випадку члени делегації з 40 працівників сільського господарства Чехословаччини «висловлювали упевненість в успіхах колективізації ЧСР, але підкреслювали значні труднощі, які зустрічаються на цьому шляху. Вони говорили, що, не зважаючи на величезний досвід СРСР, продовжують часто-густо повторювати наші колишні помилки «лівого» і «правого» характеру». Ця делегація складалась переважно з молоді, для якої не вистачало цікавих заходів [8, арк. 169].

Радянські пропагандисти виявляли певну гнучкість у ставленні гостей до релігії. Показовим є сюжет, коли на прохання селянської делегації сімом її представникам (трьом жінкам і чотирьом чоловікам) дозволили бути присутніми на ранковій службі у Володимирському соборі пів години, де на той час були присутніми до двадцяти вірян похилого віку. Ймовірно, радянські господарі не наважувалися жорстко пропагувати атеїзм, щоб не відлякати нових «друзів» [6, арк. 133].

Отже, радянське керівництво робило все можливе для схвального ставлення чехословацьких візитерів до радянської дійсності, створювало вихолощену картину радянського життя, не даючи можливості познайомитися з ним самостійно. Візії радянського буття базувалися на деяких штучних конструкціях, життєвості яким надавало особисте спілкування, природне, культурне багатство України, економічні досягнення її народу.

Список використаних джерел:

1. Вовканич І. Чехословаччина в 1945–1948 роках. Нарис історії перехідного періоду. Ужгород. Вид-во В. Падяка, 2000. 325 с.
2. Поп И. Чехословакия-Советский Союз. 1941-1947 гг. М., 1990. 288 с.
3. Субот О. Політичні переслідування національних меншин у Чехословаччині у 1945-1948 рр. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія: «Історичні науки»*. 2015. Вип. 24. С. 178-187.

4. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5823. Арк. 101-104.
5. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5823. Арк. 107-108.
6. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5823. Арк. 132-133.
7. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5823. Арк. 135-137.
8. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5823. Арк. 169-169 (зворот).
9. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5823. Арк. 179.
10. Kaplan K. Pravda o Československu 1945-1948. Praha. 1990. 245 с.